

FALSAFA FANI ORQALI TALABALARNING ILMIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li

Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar va tillarni o'qitish

metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Abstrakt. Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi bo'lib, tanqidiy fikrlash, oqilona qarorlar qabul qilish va dunyoni dalillarga asoslangan tushunishni rivojlantirish uchun zarurdir. Ushbu maqolada falsafaning o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda qo'llaniladigan usullarni takomillashtirishda kuchli pedagogik vosita sifatidagi imkoniyatlari o'rganiladi. Klassik va zamonaviy falsafiy fikr, ta'lim nazariyasi va fanlararo amaliyotga tayangan holda, tadqiqot falsafiy usullarni fan ta'limiga integratsiya qilish uchun asosni taklif qiladi. Mantiqiy fikrlash, kontseptual tushunish va gnoseologik ongni rivojlantirishning samarali vositalari sifatida dialogik ta'limning o'rni, metakognitiv strategiyalar, axloqiy fikrlash va klassik matnlardan foydalanish ta'kidlangan. Maqolada, shuningdek, kognitiv natijalarni yaxshilashda falsafaga asoslangan ta'limning samaradorligini tasdiqlovchi empirik dalillar ko'rib chiqiladi. Oxir oqibat, tadqiqot shuni ta'kidlaydiki, yaxshi tuzilgan falsafiy asos ilmiy ta'limni boyitadi, o'quvchilarga zamonaviy dunyoning murakkabliklarida harakat qilish uchun zarur bo'lgan intellektual vositalar va axloqiy yo'nalishlarni beradi.

Kalit so'zlar: ilmiy dunyoqarash, falsafa, tanqidiy fikrlash, fanlararo ta'lim, gnoseologiya, dialogik ta'lim, metatanish, ta'lim usullari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ФИЛОСОФИИ

Сатволдиев Фахриддин Акбарали оглы

Наманганский областной центр педагогического мастерства

Преподавание социально-экономических наук и языков

Преподаватель кафедры методического обеспечения

Абстрактный. Формирование научного мировоззрения у учащихся является важнейшей целью современного образования, необходимой для развития критического мышления, рационального принятия решений и научно обоснованного понимания мира. В статье исследуется потенциал философии как мощного педагогического инструмента для совершенствования методов формирования научного мировоззрения учащихся. Опираясь на классическую и современную философскую мысль, теорию образования и междисциплинарную практику, исследование предлагает основу для интеграции философских методов в естественно-научное образование. Подчеркивается роль диалогического обучения, метакогнитивных стратегий,

этического мышления и использования классических текстов как эффективных инструментов для развития логического мышления, концептуального понимания и эпистемологического сознания. В статье также рассматриваются эмпирические данные, подтверждающие эффективность образования на основе философии в улучшении когнитивных результатов. В конечном итоге в исследовании утверждается, что хорошо структурированная философская основа обогащает естественнонаучное образование, предоставляя студентам интеллектуальные инструменты и этические ориентиры, необходимые для преодоления сложностей современного мира.

Ключевые слова: научное мировоззрение, философия, критическое мышление, междисциплинарное образование, эпистемология, диалогическое образование, метапознание, образовательные методы.

IMPROVING METHODS FOR DEVELOPING STUDENTS' SCIENTIFIC WORLDVIEWS THROUGH PHILOSOPHY

Satvoldiev Fakhridin Akbarali o'g'li

Namangan Regional Center for Pedagogical Skills

*Teacher of the Department of Social and Economic
Sciences and Languages Teaching Methodology*

Abstract. *The formation of a scientific worldview in students is a key goal of modern education and is essential for developing critical thinking, rational decision-making, and an evidence-based understanding of the world. This article explores the potential of philosophy as a powerful pedagogical tool for improving methods used to develop students' scientific worldviews. Drawing on classical and contemporary philosophical thought, educational theory, and interdisciplinary practice, the study proposes a framework for integrating philosophical methods into science education. The role of dialogic learning, metacognitive strategies, ethical reasoning, and the use of classical texts as effective tools for developing logical thinking, conceptual understanding, and epistemological awareness is emphasized. The article also reviews empirical evidence supporting the effectiveness of philosophy-based education in improving cognitive outcomes. Ultimately, the study emphasizes that a well-structured philosophical framework enriches scientific education, providing students with the intellectual tools and ethical orientations necessary to navigate the complexities of the modern world.*

Keywords: *scientific worldview, philosophy, critical thinking, interdisciplinary education, epistemology, dialogic education, metacognition, educational methods.*

KIRISH

Tez texnologik taraqqiyot va murakkab global muammolar bilan ajralib turadigan davrda dunyoni ilmiy tushunish qobiliyati tobora muhim ahamiyat kasb

etmoqda. Ilmiy dunyoqarash - mantiq, izlanish va empirik dalillarni o'z ichiga olgan - tug'ma xususiyat emas, balki ta'lim orqali sezilarli darajada shakllantirilishi mumkin bo'lgan o'stirilgan yo'nalishdir. Ushbu maqolada uzoq vaqtdan beri ilmiy izlanishning ildizi hisoblangan falsafa talabalarda bunday dunyoqarashni rivojlantirish uchun ajralmas vositalar va usullarni taklif qilishini ta'kidlaydi. Falsafa o'quvchilarni tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, gnoseologik tushunchalar va axloqiy ong bilan qurollantiradi, bularning barchasi ilmiy savodxonlikning ajralmas qismidir. Karl Popper ta'kidlaganidek, "Ilm miflardan, afsonalarni tanqid qilishdan boshlanishi kerak", deb falsafiy skeptitsizm va ratsional tanqidning fan taraqqiyotidagi rolini ta'kidlaydi. Ushbu maqola falsafani ta'lim amaliyotiga integratsiyalash ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan usullarni qanday yaxshilashi mumkinligini o'rganadi.[1] Talabalarda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish nafaqat pedagogik maqsad, balki tobora murakkablashib borayotgan va axborotga to'yingan jamiyatimizda asosiy zaruratdir. Ilmiy dunyoqarash insonni dunyoni ob'ektiv, mantiqiy va dalillarga asoslangan tushunishga yo'naltiradigan bilim va qadriyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Falsafaning ta'lim strategiyalariga integratsiyalashuvi o'quvchilarda bunday dunyoqarashni shakllantirish usullarini takomillashtirish va chuqurlashtirish uchun chuqur imkoniyat yaratadi.

Ilmiy dunyoqarash talabalarga tabiiy va ijtimoiy olamni tanqidiy idrok etishga yordam beruvchi g'oyalar, tamoyillar va tushunchalarni keng qamrovli tizimini ifoda etib, ongni rivojlantirish hamda yangi ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Ilm fan sohasida erishilayotgan yutuqlar bugungi kunda jahon taraqqiyoyni iqtisodiy ijtimoiy ilmiy va madaniy rivojlanishining asosi bo'lib xizmat qilmoqda. Yangi texnologiyalarning ta'lim sohasiga kirib kelishi va undan unumli foydalanish orqali mamlakatimiz ilm fan sohasi rivojiga va shu orqali butun davlat ravnaqiga hissa qo'shishi mumkinligini xorijiy mamlakatlar misolida ko'rish mumkin. Prezidentimiz ham o'z asarlarida "Ilm-fan va innovatsiyalar, raqamli va "bulutli" texnologiyalar, sun'iy intellekt davrimizning global tendensiyasi bo'ldi. Bir so'z bilan aytganda, taraqqiyoyni tamal toshi ham, mamlakatning qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham – bu ilm-fan, ta'lim tarbiyadir. Bugungi kunda har qanday mamlakatning taraqqiyoiti va dunyoda raqobatbardoshligi, avvalo,

ta'lim sifatiga, ilm-fan rivojiga bo'g'liq. " –deya ko'p bora ta'kidlamoqda.[2] Bugungi yoshlarni ta'limi va tarbiyasiga e'tibor berish, ularni eng zamonaviy texnologiya yutuqlari bilan tanishtirish orqali yangi davrda o'z o'rniga ega bo'lishi jahondagi rivojlangan mamlakat yoshlari bilan raqobat qila oladigan darajaga yetishishlari mumkin.

Falsafa barcha fanlarning onasi sifatida tanqidiy fikrlash, fikrlash va axloqiy ongni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi - bularning barchasi ilmiy dunyoqarashning asosiy tarkibiy qismlari. Karl Popperring so'zlariga ko'ra, "Ilm afsonalardan va afsonalarni tanqid qilishdan boshlanishi kerak". Ushbu bayonot falsafaning savol berish ruhini rag'batlantirish va ilmiy izlanishni olg'a suradigan skeptitsizmni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi. Falsafiy metod o'quvchilarga nafaqat nimani o'ylash, balki qanday fikrlash kerakligini ham o'rgatadi, bu esa ilmiy savodxonlikning markaziy o'rne hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ilmiy dunyoqarash o'quvchilarga axborotni tanqidiy baholash, asoslangan qarorlar qabul qilish va turli hodisalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish imkonini beradi. Iqlim o'zgarishi, pandemiya va raqamli transformatsiya kabi zamonaviy muammolar fuqarolardan tanqidiy fikrlash va oqilona harakat qilishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish nafaqat kognitiv vazifa, balki axloqiy majburiyat hamdir. Bir paytlar Albert Eynshteyn: "Dinsiz ilm cho'loq, ilmsiz din ko'r" deb ta'kidlab, yaxlit dunyoqarash zarur, ya'ni empirik bilimlarni falsafiy mulohaza bilan uyg'unlashtirib borish zarurligini ta'kidladi.[3]

Falsafa ilmiy dunyoqarashni shakllantirish uchun noyob metodologik vositalarni taklif etadi. U dialogik ta'lim, kontseptual tahlil va mantiqiy fikrlashni targ'ib qiladi. Metyu Lipman o'zining "Bolalar uchun falsafa" (P4C) asarida ta'kidlaganidek, "Falsafa o'quvchilarga nimani o'ylashni emas, balki qanday fikrlashni o'rgatishdir". Lipmanning yondashuvi ta'limdagi falsafiy nutqning ahamiyatini ta'kidlaydi - bu orqali o'quvchilar taxminlarga shubha qilishni, dalillarni baholashni va asosli xulosalar chiqarishni o'rganadilar. Bundan tashqari, Bertran Rassell ta'kidlaganidek, "Falsafani uning savollariga aniq javob olish uchun emas,

balki savollarning o'zi uchun o'rganish kerak". Ushbu fikrlash uslubi intellektual kamtarlik va ochiqlikni rivojlantiradi - ilmiy fikrlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlar.[4]

Ilmiy dunyoqarashni samarali shakllantirish uchun ta'lim muassasalari fanlararo o'qitish modellarini qabul qilishlari kerak, bunda falsafa asosiy fan bo'lib xizmat qiladi. Ushbu integratsiya bir necha usullar bilan amalga oshirilishi mumkin:

Falsafiy dialoglar: sinfda falsafiy va ilmiy mavzular bo'yicha muhokamalarni rag'batlantirish analitik fikrlashni rivojlantiradi. Sokratik so'roq usullaridan genetik modifikatsiya yoki sun'iy intellekt kabi ilmiy qarama-qarshiliklarni axloqiy va mantiqiy linzalar orqali o'rganish uchun foydalanish mumkin.

Case-asoslangan ta'lim: falsafiy tahlilni haqiqiy ilmiy holatlarga qo'llash talabalarga mavhum tushunchalarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Masalan, CRISPR texnologiyasi atrofidagi axloqiy munozaralarni bioetika va fan falsafasi asoslari yordamida o'rganish mumkin.[5]

Metakognitiv faoliyat: Falsafa metakognitsiyani rag'batlantiradi - o'z fikrlash haqida o'ylash. Fikrlash jurnallari yoki kontseptsiya xaritalari kabi vositalar talabalarga ilmiy ma'lumotlarni qanday qayta ishlash haqida ko'proq xabardor bo'lishga yordam beradi.

Klassik matnlardan foydalanish: Platon, Aristotel, Dekart yoki Kantning falsafiy klassiklari bilan shug'ullanish talabalarni gnoseologiya va mantiq sohasidagi asosiy tushunchalar bilan tanishtiradi. Fanning falsafiy ildizlarini tushunish o'quvchilarga inson bilimlarining uzluksizligini ko'rish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlash modullari: Maktablar mantiqiy xatolarni, argument tuzilmalarini va fikrlash usullarini aniq o'rgatadigan birliklarni o'z ichiga olishi mumkin. Jon Dyui ta'kidlaganidek, "Ta'lim - bu hayotga tayyorgarlik emas; ta'lim - bu hayotning o'zi" va XXI asrdagi hayot oqilona, dalillarga asoslangan fikrlashni talab qiladi.[6]

Talabalar ilmiy dunyoqarashini falsafa ta'limi orqali rivojlantirish uchun mavjud metodlarni o'ziga xos jihatlari o'rganildi va tadqiqot doirasida takomillashtirildi. Yuqorida aytib o'tilgan Teskari ma'ruza (Flipped lecture) hamda sinfni baholash usullari (Classroom Assessment Techniques CAT) metodlarini

integratsiya qilish natijasida takomillashtirdik va buni Flipcat deb nomladik. Ushbu takomillashtirish natijasida ikkala metodning ham o'ziga xos jihatlari saqlanib qolgan holda yangicha yondashuv qilib falsafa ta'limida ma'ruza darslarini tashkil etish orqali talabalar ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishga hizmat qiluvchi yangi metod ko'rinishiga ega bo'ldi.[7]

Jan Piaget va Lev Vygotskiy kabi ta'lim nazariyotchilari kognitiv rivojlanishning muhimligini dialogik va reflektiv vositalar orqali uzoq vaqtdan beri tan olishgan. Piaget intellektual rivojlanishni muvozanat jarayoni sifatida ko'rdi - yangi bilimlarni o'zlashtirish va joylashtirishni muvozanatlash. Ushbu model tanqidiy tekshirish va kontseptual o'zgarishlarning falsafiy jarayoni bilan yaxshi mos keladi. Vygotskiy esa o'rganishning ijtimoiy mohiyatini, ayniqsa "proksimal rivojlanish zonasi" orqali ta'kidladi. Falsafaga asoslangan munozaralar, ayniqsa hamkorlikdagi munozaralar to'g'ridan-to'g'ri ushbu doirada bo'lib, o'quvchilarga tengdoshlari va o'qituvchilarining o'zaro ta'siri yordamida hozirgi tushunishlaridan tashqarida rivojlanishga imkon beradi.[8] So'nggi empirik tadqiqotlar ham falsafaning fan ta'limiga kiritilishini qo'llab-quvvatlaydi. Buyuk Britaniyadagi Education Endowment Foundation tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bolalar uchun falsafa o'quvchilarning matematika va o'qish ko'nikmalarini sezilarli darajada yaxshilagan, ayniqsa kam ta'minlangan o'quvchilar orasida. Bu shuni ko'rsatadiki, falsafiy ta'lim fanlar bo'ylab o'tkazilishi mumkin bo'lgan umumiy kognitiv qobiliyatlarni oshiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Uning afzalliklariga qaramay, falsafani fan ta'limiga integratsiyalash bir qator muammolarga duch keladi. Ulardan biri standartlashtirilgan testlarga e'tibor qaratiladi, bu ko'pincha ochiq muhokamalar uchun vaqtni cheklaydi. Yana biri falsafiy metodlar bo'yicha o'qituvchilarning tayyorlanmaganligidir. O'qituvchilar tegishli pedagogik yordamisiz falsafiy muloqotni osonlashtirish uchun o'zlarini zaif his qilishlari mumkin. Bu to'siqlarni yengib o'tish uchun ta'lim siyosati ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning uzoq muddatli foydasini tan olishi kerak. O'qituvchilar malakasini oshirish dasturlari fan falsafasi va falsafiy tadqiqot usullari bo'yicha modullarni o'z ichiga olishi kerak. Bundan tashqari, o'quv dasturlarini

ishlab chiquvchilar falsafiy mulohazani ilmiy mazmun bilan birlashtirgan fanlararo modullarni loyihalashlari mumkin.

Raqamli asrda texnologiya falsafiy jalb qilish uchun yangi yo'llarni taklif qiladi. Onlayn forumlar, axloqiy dilemmalarning virtual reallik simulyatsiyasi va sun'iy intellektga asoslangan repetitorlik tizimlari falsafiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Masalan, "Katta savollar" va "Fikrlash harakati" kabi platformalar talabalarga interaktiv formatlarda falsafiy linzalar orqali ilmiy masalalarni o'rganish imkonini beradi. Bundan tashqari, sun'iy intellektga asoslangan munozara vositalari o'quvchilarning javoblarini tahlil qilishi va ularning dalillari kuchliligi haqida fikr-mulohazalarni taqdim etishi mumkin, bu esa o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Biroq, texnologiya inson muloqotining o'rnini bosmasligi kerak, aksincha, uni chuqurroq aks ettirish uchun iskala bilan ta'minlashi kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, falsafa orqali talabalarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirish usullarini takomillashtirish nafaqat amalga oshirish mumkin, balki zarurdir. Falsafiy mulohazani fan ta'limiga integratsiyalash orqali biz talabalarni o'ychan, tanqidiy va mas'uliyatli global fuqarolar bo'lishga tayyorlaymiz. Faylasuf Immanuil Kant ta'kidlaganidek, "Ilm - bu uyushgan bilim, donolik - uyushgan hayot". Fan va falsafaning uyg'unligi talabalarga o'z hayotlarini haqiqat, mantiq va axloqiy mas'uliyat - ilmiy dunyoqarashning haqiqiy ustunlari atrofida tashkil qilish imkoniyatini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'Hear, Anthony, ed. Karl Popper. Cambridge University Press, 2024.
2. Sh.M.Mirziyoyev. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston. T.;O'zbekiston. 2024, -B.132
3. Einstein A., Hoffmann B., Dukas H. Albert Einstein, the human side: glimpses from his archives. – 2013.
4. Lipman, Matthew. Thinking in education. Cambridge university press, 2003.
5. Barrangou R., Doudna J. A. Applications of CRISPR technologies in research and beyond //Nature biotechnology. – 2016. – T. 34. – №. 9. – C. 933-941.
6. Dewey, John. "John Dewey on education: Selected writings." (1974).
7. <https://www.teachphilosophy101.org/structuring-your-lecture>

8. Pass S. When constructivists Jean Piaget and Lev Vygotsky were pedagogical collaborators: A viewpoint from a study of their communications //Journal of Constructivist Psychology. – 2007. – T. 20. – №. 3. – C. 277-282.